

memorii | jurnale

Stere Gulea este regizor și scenarist de film, absolvent al Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică din București, Secția teatrolgie-filmologie, promoția 1970. Provine din aromâni plecați din Grecia (bunicul său a fost ucis de naționaliștii greci, în 1904). S-a născut pe 2 august 1943, într-un sat constănțean, Mihail Kogălniceanu (fost Ferdinand, fost Cara-Murat), și a terminat Institutul Pedagogic și Facultatea de Filologie la Constanța. Imediat după căderea comunismului, între 1990 și 1996, a fost și decan al Facultății de Cinema din cadrul ATF. A condus Televiziunea Română ca director general interimar în perioada 1996–1998. A fost profesor de film între 1990 și 2015 la ATF, iar din 2001, la UNATC.

Premii ACIN pentru *Sub pecetea tainei*, *Iarba verde de acasă* și *Moromeții*. Premii UCIN pentru *Piața Universității – România*, *Vulpe – vânător* și *Stare de fapt*.

Filmografie ca regizor: *Moromeții 3* (2024), *Moromeții 2* (2018), *Sunt o babă comunistă* (2013), *Weekend cu mama* (2009), *Hacker* (serial TV; 2003), *Stare de fapt* (1995), *Vulpe – vânător* (1993), *Piața Universității – România* (1991), *Moromeții* (1987), *Ochi de urs* (1983), *Castelul din Carpați* (1981), *Iarba verde de acasă* (1977), *Apa ca un bivol negru* (1970).

Filmografie ca scenarist: *Moromeții 3* (2024), *Sunt o babă comunistă* (co-scenarist; 2013), *Stare de fapt* (1995), *Moromeții* (1987), *Ochi de urs* (1983).

STERE GULEA

SCRISOARE CĂTRE NEPOATELE MELE

Însemnările
unui regizor

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Editura și autorul îi mulțumesc lui Matei Buță pentru fotografia de pe copertă și pentru prelucrarea pozelor de familie și lui Vlad Cioplea, fotograf de platou, pentru fotografiile reproduse în „Epilog”.

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

Redactori: Lidia Bodea, Cristian Negoită
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Manuela Manița, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2024

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Gulea, Stere

Scrisoare către nepoatele mele: Însemnările unui regizor /

Stere Gulea. – București: Humanitas, 2024

ISBN 978-973-50-8653-4

821.135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuvântul autorului

Suntem ceea ce vrea memoria să fim 7

Străbunii 10 Primii ani 11 O superstiție care sfida moartea 12

Între sat și oraș 13 O lume în schimbare 14 Arestarea tatălui 15

Mama 16 Tata 18 Salt în timp 19

Viața de după arestarea tatălui meu 20 Mielul sinucigaș 22

Frații mamei 24 Vizita la lagărul de deținuți de la Valea Neagră 24

Unchiul cutezător 26 Vârsta periculoasă 27

Teroarea îi face pe oameni neoameni 28 Bunica paternă 29

Străin în propria ogradă 30 Spectrul ignoranței 31

Bucureștiul promisiunilor deșarte 32

Artiștii răsfățați de regim și aromâni 32 Liceul, azil al adolescenței mele 34

Salt în timp 35 O geantă cu bani uitată pe gard 36

În gazdă într-o magazie neîncălzită 36 Plocon pentru nimic! 37

Un eșec cât un succes 38 Salvamar fără să știu să înot 40

Fata pe care am iubit-o fără să-mi dau seama că și ea mă iubise 40

Armata 42 Un triunghi amoros cu un sfârșit tragic 42

Profesor la țară 43 Timpul presa 45 Un București ceva mai primitor 45

Începuturi literare 47 Un București generos 48

Televizorul Rubin și trei regizori de teatru de mare viitor 57

O fată frumoasă și un tip urăcios 59 Tentația regiei de film 60

Orizontul întunecat aduce o schimbare 61

Toamna în care am cunoscut-o pe Miki 62

Cu autobuzul la baia de aburi 64 Farse 64 Familia în alertă 65

Efervescență culturală 65 1968 – Anul iluziilor democratizării 66

Când nora își cunoaște soacra 67

Exodul spre București în trenuri ticsite cu cehi 68 În căutarea unei case 68

Diplomat în cinema 69 O țară sub ape 71

<i>Debutul generației '70</i>	71
<i>Un mulatru cu o vacă pe un deal înconjurat de ape</i>	72
<i>Sighișoara deznădejzii</i>	73
<i>Curaj în beneficiul altora</i>	75
<i>Un noroc de multe ori uitat: familia</i>	76
<i>Drumul Damascului</i>	78
<i>O prietenie hors-série</i>	80
<i>Gina Patrichi, cerută în căsătorie la Talpa</i>	81
<i>Chivas Regal și dansatoare</i>	81
<i>Un noroc chior</i>	82
<i>Toma Caragiu</i>	85
<i>A fost superb și inutil!</i>	86
<i>Debutul în ficțiune</i>	88
<i>O meserie începută cu un cutremur</i>	90
<i>Moromeții</i>	95
<i>Capra vecinului</i>	101
<i>48 de ore fără interpretul lui Ilie Moromete</i>	103
<i>Un moment comic strepezit</i>	107
<i>Happy-end</i>	110
<i>Epilog în imagini</i>	111

Cuvântul autorului

Suntem ceea ce vrea memoria să fim

Însemnările de față au pornit întâmplător, mai degrabă ca un amuzament. Una dintre nepoatele mele, pe când avea opt ani, îmi punea la telefon diverse întrebări despre familia noastră. Trăind departe unii de alții, nepoata nu avea ocazia să audă acasă povești care s-o ajute să înțeleagă că suntem o familie, așa cum suntem, despărțiți de mii de kilometri.

Dar cum am ajuns ca, din joacă, să mă trezesc că am scris o sută de pagini nici eu nu știu, și, mai ales, nu știu de ce am așternut pe hârtie aceste întâmplări, și nu altele. Întâmplările s-au prezentat cronologic, dar memoria a fost cea care a decis care dintre ele trebuie să fie consemnate. Era ca un flux căruia mă supuneam – eu doar executam ceea ce ea îmi cerea. Când scriam nu mă gândeam că acea întâmplare are o semnificație, era doar ceva ce mi s-a întâmplat mie, demult, ca multe altele.

Ceea ce s-a așternut până la urmă sunt fapte și întâmplări pe care le-am trăit pur și simplu, cum le trăiește orice om; semnificația, dacă există vreuna, o adaugă mintea ulterior, fără ca noi să știm sigur dacă au sau nu acea semnificație.

Totuși, te întrebi de ce aceste întâmplări au fost aduse la suprafață, și nu altele, cine sau ce din tine a decis că anume acestea trebuie aduse la lumină, astfel încât, odată consemnate, să devină biografie, viață. Descoperi că memoria decide ea singură cine ești, fără să se sinchisească de ceea ce ai vrea tu să arăți lumii. Memoria e ca un jandarm care-ți impune să nu-ți măsluiești viața, așa cum

poate face rațiunea, care te obligă să-ți pui măști. Memoria te arată mai deplin decât rațiunea, mai complet, pentru că are privirea din interior, iar ceea ce-ți spune este în consonanță cu interiorul tău, cu simțurile tale, pe când rațiunea privește și ține cont de exterior și te obligă să te conformezi.

Intuitiv, simțim că în noi se dau lupte când trebuie să acționăm sau să luăm decizii, dar nu știm cum se decide. Ne asumăm decizia, și rațiunea și-o adjudecă, dar, când ești în situația de a-ți analiza viața, îți dai seama cât de mult datorezi memoriei, simțurilor și sentimentelor – aproape tot.

Nu știi dacă nepoții mei, când vor citi aceste însemnări, o să aibă motive de mândrie, dar îmi spun că poate vor aprecia faptul că am încercat să mă arăt așa cum și-a amintit memoria mea de mine.

Stere Gulea, octombrie 2024

Dragă Jeanne, dragă Louise,

În 1990, imediat după căderea regimului comunist din România, când în Franța a existat o vie simpatie pentru români, bunica voastră, fiind profesoară de limba franceză, a fost invitată alături de un grup de profesori și de studenți francofoni să facă o călătorie în Normandia. Visul ei dintotdeauna a fost ca Matei și Alexandra, cei doi copii ai noștri, să urmeze studii în Franța, așa că a făcut tot posibilul ca în locul ei în excursie să meargă Matei, care cunoștea bine limba și cultura franceză. Exista însă un impediment: nu era încă student. Dar în zilele Revoluției anticomuniste el practicase jurnalismul, și în această calitate a fost acceptat să facă parte din grup.

În contactele cu oficialitățile franceze din Rouen, Matei a impresionat prin cunoștințele lui de cultură în general, și de cultură franceză în special. Consiliul Regional din Normandia a hotărât să ofere câteva burse de studii, printre care și lui Matei. Din cauza unui episod politic nefast – politicienii aflați la putere au chemat minerii la București ca să reprime aspirațiile democratice ale românilor –, simpatia francezilor s-a evaporat: bursele au fost anulate. Din fericire, un tânăr francez – Serge Desgranges – reprezentant în Consiliul Regional din Normandia, care îl apreciaше mult pe Matei, a reușit să obțină pentru el un post de pedagog cu jumătate de normă. Astfel, tatăl vostru a devenit student la Universitatea din Rouen.

După un an, a venit la studii în Franța și prietena lui Matei, Mihaela, mama lui Toma. S-au căsătorit.

Când Toma avea 11 ani, părinții lui s-au despărțit.

După un timp, Matei a cunoscut-o pe Laure, mama voastră, și-așa familia lui a devenit româno-franceză.

Dacă povestea familiei româno-franceze s-a mai descâlțit cât de cât, povestea familiei româno-aromâne din România e și mai încâlcită, drept care trebuie să-mi scormonesc trecutul ca să ieșim din tunelul originilor.

Străbunii

Locul meu de naștere este un sat dintr-o regiune așezată la Marea Neagră numită Dobrogea. Acel sat poartă numele Mihail Kogălniceanu (în trecut s-a chemat Cara-Murat și apoi Ferdinand, pentru că la noi există obiceiul ca numele localităților să se schimbe foarte des, din motive politice).

Părinții mei, străbunii voștri deci, Alexandra și Leonida, erau aromâni. Ramura aromână s-a format în ținuturile de la sud de Dunăre.

Locul de baștină al părinților mei se află în Munții Pindului, o regiune din nord-vestul Greciei. Ocupația de bază a strămoșilor mei, aromânii, era păstoritul oilor; cu timpul, fiind oameni harnici și negustori pricepuți, și-au adjudecat și alte opțiuni comerciale: căraușia, obținerea cărbunelui, deschiderea de case de comerț și bănci.

Odată cu începutul decăderii Imperiului Otoman, atmosfera politică din această regiune din sud-estul Europei, numită Peninsula Balcanică, s-a înveninat, iar viața aromânilor, ca și a celorlalte nații, a devenit extrem de nesigură.

În practica otomană nu exista dreptul de identitate etnică, ci doar religioasă. În 1903, printr-un edict (iradea) al sultanului, aromânii au primit și ei drept de identitate religioasă, creștin-ortodoxă, alături de greci, bulgari și sârbi. Acest drept

a declanșat un război pe viață și pe moarte între bandele naționaliste iredentiste, grecești, bulgărești și aromâne.

Conflictul dintre greci și aromâni s-a acutizat după genocidul populației grecești din Anatolia (Turcia), când mulți greci s-au refugiat în patria-mamă, Elada (Grecia). Grecii nou-veniți considerau că aromânii, nefiind greci, trebuie să plece din Grecia și să le lase lor locul.

Bunicul meu împreună cu tatăl lui, străbunicul meu, care erau susținători ai identității aromâne, au fost capturați de o bandă de iredentiști greci. Au fost duși într-o pădure și spânzurați. Aflând despre locul unde se petrecuse omorul, soțiile lor s-au dus să îi ia, ca să-i îngroape. Au mers șase zile și șase nopți până să ajungă la ei. Fiecare soție și-a pus bărbatul pe un asin, iar ele au mers pe jos tot drumul de întoarcere.

Mama mea avea atunci 3 ani.

În copilărie auzisem de câteva ori această poveste cutremurătoare, însă doar așa, ca poveste, personajele fiindu-mi încă necunoscute.

Cu doi ani în urmă însă, am fost chemat la Biserica Sfântul Gheorghe din București la o comemorare dedicată unui preot-martir aromân, omorât de iredentiștii greci în aceeași perioadă cu străbunii mei.

La sfârșit, am fost invitat să spun câteva cuvinte și, în timp ce vorbeam, am avut sentimentul că am o datorie față de bunicul și străbunicul meu, care și-au vărsat sângele pentru ideea de a fi aromân. Au căpătat chip în sufletul meu.

Primii ani

M-am născut în anul 1943, al Doilea Război Mondial nu se terminase, nu după mult timp țara asta (România), ca și altele din estul Europei, a fost separată de restul lumii de o

cortină (de Fier), și timp de 45 de ani n-a mai fost chip să călătorești, să ieși de după această cortină.

În primii ani se pare că am fost tare răsfățat, eu fiind singurul băiat din familia tatălui meu. În neamul din care vin, băiatul este considerat superior unei fete, cică pentru că duce mai departe numele familiei.

Carevasăzică eu, Stelică, pentru că așa mi se spunea între ai mei, eram deasupra familiei, care familie stătea toată la dispoziția mea. În cazul în care atunci când *Stelică* sosea de pe unde umblase mâncarea nu era gata, începea să urle, și toți ai casei se dădeau de ceasul morții ca să-l liniștească...

O superstiție care sfida moartea

La această grijă disproporționată contribuisse însă și o întâmplare aparte: doi dintre copiii născuți înaintea surorii mele, singura mea soră, muriseră la un an-doi de la naștere, și lucrul ăsta a-ngrijorat familia, care a apelat la un obicei vechi: sora mea a fost așezată-n drum, ca s-o găsească norocul vieții, așa cum se credea. Asta-nseamna că, odată aruncat în stradă, copilul nu mai poartă destinul familiei. A găsit-o o vară de-a tatălui meu, prevenită, iar sora mea a trăit. La următorul născut, încredințați că răul care plana asupra familiei a trecut, acel frate al meu a fost lăsat să se descurce în condiții naturale, și nu miraculoase. Drept urmare, a murit.

Obiceiul cu lăsatul în drum a fost reluat când am apărut eu, cu prevenirea găsitului cu tot, și așa am avut pașaport pentru viață.

O fată, Elena, născută după mine, n-a fost scoasă în stradă și n-a trăit.

Cred că aveam doi-trei ani când a murit această soră a mea. Am doar o imagine: camera principală a casei noastre cu un sicriu mititel pe o măsuță și în jurul pereților femeii

în negru, cu mama mea în mijloc. E-o imagine văzută de mine din curte, unde, îmi închipui, mă jucam.

Între sat și oraș

Părinții mei au venit din Cadrilater (Dobrogea bulgărească) în comuna Mihail Kogălniceanu în 1940, după Dictatul de la Viena.

O parte din comună era locuită de nemți, care, chemați de Hitler, își lăsaseră gospodăriile ca să se alătore conașionalilor lor și să cucerească lumea. În aceste gospodării părăsite de nemți au fost instalați coloniștii aromâni.

Pe lângă nemți, în comună trăiau români ardeleni colonizați, turci, tătari și țigani.

Dislocarea dramatică din Cadrilater s-a dovedit o șansă pentru familia mea: oricât de muncitor ar fi fost tatăl meu ca negustor în Cadrilaterul revendicat de bulgari, șansele unei agoniseli durabile erau subminate de nesiguranța politică.

Venirea în România a eliminat această nesiguranță, și tatăl meu a prosperat, ajungând în câțiva ani să aibă o avere considerabilă. A putut cumpăra și o casă la Constanța, unde am copilărit pe când aveam trei ani.

Pentru mine, venirea la oraș n-a fost chiar o bucurie, de vreme ce-mi pierdusem libertatea pe care o avusesem la țară, acolo unde puteam umbla în voie chiar și pe stradă.

La oraș însă, de frica mașinilor și a altor pericole specifice orașului cosmopolit care era atunci Constanța, eram ținut ostatic în casă.

Depindeam exclusiv de bunăvoința surorii mele, să mă ia și pe mine la joacă, dar ea căuta orice prilej ca să se desotorosească de mine.

Eram nevoit să mă uit de pe terasă cum juca șotron cu prietenele care locuiau vizavi de casa noastră.

În Constanța de atunci, oraș-port la Marea Neagră, vedeai pe stradă oameni din toată lumea, veniți cu vapoarele ca să aducă țigări și băuturi fine.

În 1948, după izgonirea regelui Mihai, a venit naționalizarea, și am fost nevoiți să ne mutăm la țară, unde n-am mai văzut pe stradă decât țărani și milițieni.

Reîntoarcerea în satul natal a-nsemnat și debutul meu actoricesc, la trei-patru ani, pe scena Căminului Cultural, unde-am fost urcat de un frate al mamei mele ca să recit o poezie scrisă de el:

*Măi, Staline, ești viteaz,
l-ai bătut pe Hitler neamț,
l-ai bătut și l-ai zdrobit,
el acuma a murit!*

Pe cei doi eu îi credeam niște bandiți de pe la noi.

O lume în schimbare

Satul, ca și comunitatea, se schimba continuu, fără ca eu să-mi dau seama ce se întâmpla. Erau trei cârciumi în sat, aparținând unor proprietari cu nume și prenume, dar în locul lor a apărut firma MAT (în traducere însemna Ministerul Alimentației Teritoriale), al cărei înțeles îmi scăpa.

Schimbarea nu-i împiedica pe cei dedați băuturii să calce pragul MAT-ului, însă acum oamenii vorbeau în șoaptă, pentru că noii cârciumari aveau misiunea să asculte ce vorbesc, așa că se bea în tăcere, ca la parastas.

Magazinașele specializate au fost comasate într-unul singur, numit Magazin General, unde, în principiu, trebuia să găsești de toate; găseai, în schimb, doar covrigi tari ca piatra, ulei de rapiță, murături la butoi și roșcove.

Satul avea dispensar comunal cu o secție de spital, dispensar veterinar, bancă. Toate au fost desființate.

Pe mine cel mai tare m-a supărat desființarea cafenelei unde mergeam cu un vecin mai în vârstă care îmi cumpăra acadele, lukum și sirop de trandafiri, motiv pentru care mătușa voastră Alexandra a făcut un colaj de fotografii cu mine îmbufnat.

Nu mică mi-a fost mirarea când am început școala să văd că învățătoarea mea, o doamnă distinsă, a dispărut după câteva luni, și în locul ei a venit o femeie îmbrăcată ca o femeie de serviciu. La scurt timp, domnul director a luat-o pe urmele învățătoarei, iar în locul lui a fost adus director un tinerel cu care jucam fotbal în curtea școlii.

Arestarea tatălui

Vara anului 1952. Aveam deja nouă ani. Era noaptea târziu, spre dimineață. Eu dormeam cu părinții, pe un pat alăturat. Nu știu dacă m-au trezit bătăile violente în ușă sau lumina de la becul atârând de tavan. Am văzut cu coada ochiului în încăpere niște oameni îmbrăcați în haine militare albastre; alții se ghiceau în antreu.

Maică-mea îndesa într-o traistă niște lucruri bărbățești puse din timp deoparte; părea că vizita asta era pentru ea o chestiune de *când*, și nu de *dacă* se va întâmpla.

Tatăl meu vorbea cu un ofițer.

Auzeam discuția dintre tatăl meu și ofițer de sub învelitoarea trasă peste cap, fără să pricep ce se întâmplă; mă chinuia și lumina, și ce vedeam. Cred că era ceva atât de neașteptat, încât refuzam să conștientizez că niște necunoscuți pot intra în casa ta să-ți ceară socoteală pentru ce-ai vorbit odată la cârciumă cu nu se știe cine despre nu se știe ce.

La un moment dat am readormit.

Trezindu-mă când se crăpa de ziuă, am observat prezența unui militar care stătea pe-un scaun lângă ușă, cu arma pe genunchi.